

andere dagegen aus einem *d'*-Dialekt. Mit den Kabaren wird man vielleicht nur den *j*-Dialekt in Zusammenhang bringen dürfen.

Ausser diesen gibt es im Ung. noch eine ältere Schicht von mongolischen und gemeintürk. Lehnwörtern. Es ist möglich, dass diese Wörter aus der Sprache von solchen mongolischen oder türkischen Stämmen herrühren, die sich irgendwann dem ung. — ursprünglich aus sieben Stämmen bestehenden — Stammesverband angeschlossen hatten. Aber auch infolge nachbarlicher Berührungen können sich die Wörter der letztgenannten Schichten eingebürgert haben; vielleicht bestand die führende Schicht der Chasaren eben aus Mongolen.

Die Entstehung des ung. Reiternomadentums ist mit jener dolichokephalen Rasse von untermittelhoher Statur in Zusammenhang zu bringen, die aus dem Kaukasus-Gebiet in das Gebiet der mittleren Wolga gedrungen ist und dort die Pferdezucht und die Metallkultur eingeführt hat. Die Stämme dieser Pferdezüchter haben ihre Sprache infolge der bei ihnen üblichen Exogamie verloren und als richtige „Muttersprache“ einen finnisch-ugrischen Dialekt angenommen. An der Ausbildung des Ung. scheinen nach Ausweis der Sprache ausser ugrischen auch permische Volkselemente Anteil gehabt zu haben. Für die weitere Entwicklung des Ung. ist am bedeutungsvollsten das Aufkommen einer dynamischen Wortbetonung geworden, was wohl als Erbteil aus der vergessenen, ehemaligen „Vatersprache“ der Ungarn zu betrachten ist. Bei den Ob-ugrischen Völkern ist die Exogamie eigentlich auch heute noch lebendig: ihre Geschlechter verteilen sich nämlich auf zwei exogame Phratrien. Aber auch in der ung. Überlieferung gibt es Spuren von der ehemals in Schwung gewesenen Exogamie. — Um 600 sind in das Gebiet der Pianobor-Kultur die Stämme der Wölga Bulgaren eingedrungen. Die Vorfahren der Magyaren sind ihrem Ansturm in südlicher Richtung ausgewichen, wo sie sich bald mit den Chasaren verbanden; die Ob-ugrischen Völker wurden dagegen nach dem Norden gedrängt, wo sie notgedrungen die frühere Lebensweise aufgeben mussten.

A honfoglaló magyarság földművelése

I.

Egy őstörténeti irány bizonyított tényként hirdeti azt, hogy a honfoglaló magyarokat, akik régebben állítólag főleg zsákmányoló és vadászó, tehát nem termelő gazdaságra berendezett életmódot folytattak, a gazdagabb és műveltebb bolgár-törökök tanították meg az állattenyésztésre és a földművelésre, akik őket ezzel magasabb gazdasági és műveltségi fokra emelték.¹

¹ Németh Gyula, A honfoglaló magyarság kialakulása. 124, 172.

A honfoglaláselőtti magyarság állattenyésztéséről megemlékeztem már folyóiratunk mult évi folyamában.² Csak azt a kérdést kell még pótlólag megvizsgálni, vajjon csakugyan a bolgár-törökök tanították-e a magyarokat az állattenyésztésre, nevezetesen a nomád pásztorkodásra?

Azt már régebben megállapították, hogy a magyarok már északi őshazájukban nomád lovasnéppé fejlődtek.³ Sőt F. Flohr szerint már az ugorok is, még egyes népekre való szétválásuk előtt, már Kr. e. 2800—2600 körül, lótenyésztő pásztornépek voltak.⁴ Mészöly Gedeon is bizonyítja a magyarok ősi lovas életét a „Mióta lovas nép a magyar?” c. értekezésében.⁵ Ezek szerint nem valószínű, sőt szinte lehetetlen az, hogy a bolgár-törökök tanították volna meg a magyarokat az állattenyésztésre.

Mivel a nomád állattenyésztést minden primitív népnél más, földműveléssel kapcsolatos állattartás előzte meg, ezért először is ki van zárva az, hogy a magyarok közvetlenül a nomád-pásztorkodó állattenyésztésre való áttérés előtt gyűjtögető vagy zsákmányoló és vadászó életmódot folytattak volna. A gyűjtögető-zsákmányoló-vadászó gazdasági forma és a nomád-pásztorkodó állattenyésztés között nemcsak a földműveléssel kapcsolatos állattartás életformája, hanem azonkívül jó egy-néhány évszázad is fekszik. Tehát semmiképen sem állhat fenn az az állítás, hogy a zsákmányoló és vadászó magyarokat a bolgár-törökök tanították állattenyésztésre. — Egyébként nyelvi tények is tanúsítják, hogy már a finnugor ősnép is foglalkozott primitív földművelés mellett juhtenyéssel. És vajjon miért lettek volna az ősmagyar ősök még a finnugor ősöknél is primitívebbek, amikor a földművelésre és juhtenyésztésre vonatkozó finnugor terminológia egy része (*kenyér, köles; juh, szőr, tej, fejni*) még a mai magyar nyelvben is megvan?

De még akkor is, ha feltesszük, hogy valóban a bolgár-

² A nomádpásztorkodás életformája. NNy. 1938. X. 41—60.

³ Wiklund, Eberts Reallexikon der Vorgeschichte, III. 377.

⁴ F. Flohr, Haustiere und Hirtenkulturen, 156—157. — [F. Flohr német ethnologusnak az ugor lótenyésztésre vonatkozó felfogása tulajdonképpen Menghin hírneves bécsi archaeologusnak „Weltgeschichte der Steinzeit” című művében olvasható fejtegetésein alapul, aki szerint t. i. az irániak az ugor népek őseinek hatása alatt alakultak át Kelet-Európában lovas néppé. Ilyen formában ez a felfogás semmiesetre sem helytálló. Azonban az már nem teljesen lehetetlen, hogy esetleg az irániak tényleg attól a néptől vették át a lovaskultúrát, amely nép azután északnak nyomulva egy finnugor népnek a nyelvét vette át és ugorrá alakult, ahogy ezt folyóiratunk jelen számában olvasható tanulmányunkban behatóbban is kifejtettük. Moór E.]

⁵ NNy. 1929. I, 205—214.

törökök tanították volna meg a magyarokat a nomád állattenyésztésre (de nem a halászó-vadászó magyarokat), akkor ez csak úgy lett volna lehetséges, hogy ha a bolgár-törökök is nomád állattenyésztők lettek volna. Vannak azonban egykorú feljegyzéseink róluk, melyek határozottan ellentmondanak e feltevésnek. Ime: „Vetéseik és szántóföldjeik vannak, vetnek mindennemű, gabonát, búzát, árpát, kölest és egyebet.”⁶ Ezen kívül tudjuk, hogy boronafalú faházakban laktak.⁷ Már pedig nomád pásztornépek csak hordozható hajlékban laknak, még a téli szállás helyén is.

Ezeket tudjuk a régi forrásokból. Az újabb tanítás szerint azonban „a bolgár-törökök intenzíven foglalkoztak állattenyésztéssel, föld-, kert- és szőlőműveléssel, iparral, halászáttal.”⁸ Ehhez először is azt jegyezzük meg, hogy ilyen sokrétű gazdasági életberendezés abban a korban és azon a földrajzi területen nemcsak ismeretlen, de szinte lehetetlen volt. De feltéve, hogy a bolgár-törökök valóban ismerték mindezen gazdasági ágakat, akkor viszont nyilvánvaló, hogy nem lehettek nomádpásztorok, bármilyen intenzíven is foglalkoztak állattenyésztéssel. Ha pedig így van, akkor a bolgár-törökök nem taníthatták meg a magyarokat az állattenyésztésre, a mi esetünkben nomád állattenyésztésre. A bolgár-törökök valójában nem is voltak nomád állattenyésztők, hanem igenis földművelők voltak, ahogy azt Moór Elemér kimutatta.⁹ Már pedig földművelő nép nem taníthat meg egy másik népet nomád pásztorkodásra, ezt egészen világosan és határozottan igazolja a néprajzi gazdaságtörténet. Hogy egy köznap példával világítsam meg az esetet: földművelő nép éppen úgy nem taníthat meg egy másik népet nomádpásztorkodásra, mint ahogyan például fűszerkereskedő nem taníthatja meg az inasát kalaposmesterségre.

Nomádpásztorkodást tehát nem tanulhattak a magyarok a bolgároktól, de már eddig is folytatott állattenyésztésükhöz igenis hozzátanulhattak valamit tőlük. Állattenyésztésre vonatkozó bolgár-török jövevényszavainkon ugyanis feltűnik az, hogy kettő-háromnak a kivételével csaknem valamennyi szó a marhatenyésztésre vonatkozik. (*Bika, tinó, üdő, borjú, tulok*). Ez tehát arra mutat, hogy a magyarok az eddigi (nomád pásztorkodás módján folytatott) juh- és lótenyésztéshez hozzátanulták a marhatenyésztést is. Ez azonban semmiesetre sem jelenti azt, hogy

⁶ MHK. 164.

⁷ U. i.

⁸ Németh Gyula i. m. 119.

⁹ A magyar nép eredete, 16—20.

magyarok az állattenyésztést tanulták a bolgár-törököktől.

*

Még ennél is fontosabbak azok a közkeletű, de nézetem szerint teljesen téves állítások, amelyek a magyarok földmívelésére vonatkoznak. Először is azt állítják, hogy a bolgár-törökök tanították meg a magyarokat a földmívelésre, másodsor azt, hogy a földmívelés feltétlen magasabb rendű gazdasági forma és kulturáltabb életberendezést jelent a lovas-nomad állattenyésztésnél.

Tudjuk, hogy ez a tanítás is nyelvünk bolgár-török jövevényszavaira épült. Valóban meglepően sok és fontos olyan ótörök eredetű jövevényszava van a magyar nyelvnek, melyek a földmívelésre és a kertgazdaságra vonatkoznak. De nagy kérdés, hogy vajjon az a körülmény, hogy *árpa*, *búza*, *eke*, *kéve*, *kepe*, *sarló*, *tarló*, *szérű*, továbbá a *kender*, *komló*, *borsó*, *torma*, *gyümölcs*, *alma*, *körte*, *szőlő*, *szűr*, *bor* és *seprő* szavaink bolgár-török eredetűek, azt bizonyítja-e, hogy a szavakhoz kapcsolódó műveleteket és tárgyakat is tőlük tanultuk, illetve kaptuk?

Vegyük szemügyre először is a gyümölcsfélékre vonatkozó szavakat. Egymagukban ezek a bolgár-török jövevényszavak egyáltalán nem bizonyítják azt, hogy e szavakkal együtt a hozzáfűződő műveleteket is megtanulták volna a magyarok. Mert azt is lehet elképzelni, hogy almát, körtét, szőlőt, gyümölcsöt, bort azon bolgár-török vándorárusoktól vásároltak, akik a nomadizáló magyarokat nyári szállásaikon évről-évre felkeresték. S ha a magyarok megkedvelték ezeket a gyümölcsféléket s megtanulták az idegen nevüket, ez még nem bizonyítja azt, hogy almafát, körtefát és szőlőt ültettek volna. Mint-hogy az a körülmény, hogy a magyar nyelvbe bejutott a banán, a citrom és az ananász neve, nem jelenti azt, hogy a magyarok e gyümölcsöket termelik is.

De nem is valószínű, hogy másként mint kereskedés útján kerültek volna e gyümölcsfélék birtokába, mert nyáron és kora ősszel, mikor ezek megérnek, a magyarok még a nyári szállásokon, a fűsteppén tartózkodtak, ott pedig nem élt meg semmiféle gyümölcsfa. Késő ősszel, illetőleg tél kezdetén, mire visszaérkeztek a téli szállásokra (ahol fekvésénél fogva esetleg teremhetett volna gyümölcs is), már régen nem volt semmiféle gyümölcs kapható.

Ha tehát a honfoglaláselőtti magyarság ismerte is a *szőlő*, a *bor* és a *szűr* szókat, még nem tanult meg bort szűrni, s ha megtanulta az *eke*, a *kéve* és a *búza* szókat, ezzel még nem tanult meg *ekével* szántani és *sarlóval* aratni. Egyszóval

csak annyi bizonyos, hogy a fogalmakkal, a tárgyak nevével ismerkedett meg a bolgár-törökök útján, de nem bizonyos, sőt nomadizáló életmódja miatt nem is valószínű, hogy megtanulta vagy üzte volna az új szavakhoz fűződő műveleteket is.^{9/a}

*

Viszont mindennek ellentmondani látszik az, hogy ismert történeti források szerint voltak a magyaroknak szántóföldjeik is a régi hazában. Ibn-Roszteh, keleti író mondja ugyanis, hogy a magyaroknak „sok szántóföldjük van.”¹⁰ El Bekri szerint a

^{9/a} [Sebestyén Károly ezen cikke megírásakor a magyar nyelv régi török jövevényszavairól szóló tanulmányomat, amelyet az olvasó folyóiratunk jelen számában talál, még nem ismerhette, és én is már csak a korrekturából ismertem meg behatóbban az ő fejtegetéseit. Így ő a földművelési terminológia tekintetében még Gombocz BTL-ének álláspontján áll, ami bizonyos nehézséget jelentett számára, mert hisz ez a szókészlet olyan következtetésekre ad lehetőséget, amelyek etnológiai szempontból képtelenségeknek mondhatók. Az én kritikai fejtegetéseim figyelembevételével azonban ezek a nehézségek jórészen önmaguktól megszűnnek.

Nyelvészeti érvek alapján kimutattam ugyanis, hogy a *kepe*, *kéve*, *sarló*, *szérü*, *körte* és *szőlő* szavaink nem tekinthetők bolgártörök eredetűeknek, a *tarló* származása pedig kétséges. Az a feltevés különben, hogy a *kéve* és *kepe* szavaink bolgártörök eredetűek volnának, a tárgyi néprajz szempontjából is képtelenségnek mondható, mert hisz Keleteurópiában boglyába takarították a gabonát és nem kötötték kévébe és rakták kebébe. — A *bor*-ral bizonyára Sebestyén feltevésének megfelelően a kereskedelem révén ismerkedtek meg a magyarok. Ha pedig bort vettek bolgártörök kereskedőktől, akkor az bizonyára nem palackozott bor volt, tehát kétségtelenül seprővel együtt vették, úgyhogy azt az átvétel után le kellett szűrni. A *bor*, *seprő* és *szűr* szavaink tehát semmiképp sem tanúsítják még, hogy a magyarok eltanulták volna a bolgártörököktől a szőlőművelést, sőt azt sem tanúsítják, hogy a magyarok bolgártörök szolgái foglalkoztak volna szőlőműveléssel. Ellenben az a fentközölt szókészletből kétségtelennek látszik, hogy a nomád magyarok bolgártörök szolgái a téliszállások közelében tényleg foglalkoztak ekés földműveléssel. A magyarokhoz csatlakozott bolgártörökök azonban a honfoglalás után — úgy látszik — már urakká lettek és nem tarták tovább a földet, mert hisz a kész termények nevén kívül csupán egyetlen földművelési eszköznek, az ekének, és egyetlen földművelési műveletnek, t. i. a betakarítást befejező szórásnak és a hozzátartozó seprésnek az elnevezése bolgártörök eredetű a magyarban. — Ami a *gyümölcs* szavunkat illeti, figyelembe veendő, hogy annak a jelentése nemcsak „Obst”, hanem „Frucht” is: esetleg ez volt az eredeti jelentése a szónak. Azonkívül pedig semmi okunk sincs arra gondolni, hogy ez a szó eredetileg a termelt gyümölcsre vonatkozott volna. A vadon termelt gyümölcsöt bizonyára őseink sem vetették meg. Ezért az *alma* szó véleményem szerint épúgy a vadalmára vonatkozott, mint ahogy vadontermő gyümölcsféléket jelentenek a szintén török eredetű *som* és *kökény* szavaink is. Ezek semmiképp sem kereskedelmi úton jutottak el a magyarokhoz, illetve bolgártörök szolgáikhoz; a *dio* szót illetőleg — amely szó t. i. a legnagyobb valószínűség szerint szintén bolgártörök eredetű — ennek a lehetősége az én véleményem szerint is megvan. — Moór E.]

¹⁰ Magyar Honfoglalás Kútírói, 169

magyar népnek „lovai, teherhordó öszvérei és szántóföldjei vannak.”¹¹ Ez az egy adat (a két szerző u. i. közös forrásból merített), sok zavart keltett már a magyar őstörténelem kutatói között. Ezért az egy adatért kellett azt a tételt felállítani, hogy a honfoglaláselőtti magyarok nem voltak olyan tőkés és nomád nép, mint a hunok vagy más nomád népek, hanem csak ú. n. félnomádok voltak, akik már részben le voltak telepedve, hiszen szántóföldjeik is voltak! Ennek az elméletnek az alátámasztására szolgálnak ezután a fent idézett bolgár-török jövevényszavak is.

Ezt az elméletet alighanem azért kellett kitalálni s azért ragaszkodnak hozzá olyan erősen, mert mindeddig az a hit van nálunk elterjedve, hogy a földművelés mindenképen előkelőbb foglalkozás a pásztornomadizmusnál. Öseinket ezzel a világ szeme előtt valamivel előkelőbb színbe lehetett állítani s nem kellett restelkedni a „cigányéletű” nomád ősök miatt.

Általában azonban túlzott jelentőséget adnak egyrészt a földművelésnek mint kulturfokmérőnek, másrészt hamis érték-mérővel méri az e körül felmerülő kérdéseket. A mai ember ítéletét t. i. ebben a kérdésben a mai állapot ismerete befolyásolja. T. i. az a tapasztalat és tudat, hogy a mai európai népek, a civilizáció élén haladó, és legfejlettebb gazdasági formát alkalmazó nemzetek valóban ú. n. ekekultúrával bírnak; viszont a ma még élő középázsiai és északafrikai nomádpásztornépek ma bizony sokszor elég szegényes élet-körülmények között tengődnek. De ezt a mai állapotot nem szabad a régmúlt időkbe visszavetíteni, mert ezer évvel ezelőtt az állapotok Európában is, az eurázsiai steppénépeknél is egészen mások voltak, mint ma.

Köztudomású tény, hogy az ember nem élhet meg növényi táplálék nélkül. Ezért a kizárólag állati eredetű táplálékra utalt állattenyésztő nomád pásztornépek is kénytelenek egyoldalú táplálkozásukat növényi eredetű elegekkel kiegészíteni. Az arabiai beduinok pl. a datolyapálma gyümölcsét eszik e célból s városokban vásárolt lisztet is használnak lepényalakú kenyerek sütéséhez. A keletázsiai mongolok azelőtt nagy utakat tettek meg azért, hogy a Gobi-sivatag vándorhomokbuckáin mérföldnyi területeken termő vad gabonafélék (*arundo villosa* Tim, *elymus giganteus* W.) termését learassák. Ebből a gabonakészletből készítették, szárítás és megőrlés után, pépalakú kenyérpótló ételüket.¹² De ezért sem az arabiai beduinok, sem a középázsiai mongolok, ámbár ismerik a lisztet és néha

¹¹ U. o. 195.

¹² Mauririo, Die Getreide-Nahrung, 5—6.

kenyeret is esznek, még mindig nem nevezhetők földművelőknek.

Bizonyosan voltak a honfoglaláselőtti magyaroknak is szántóföldjeik, ezt mi sem tagadjuk. De azért még nem voltak földművelők, de még félig nomádok, félig megtelepedettek sem, ahogy igen sokan gondolják. Voltak szántóföldjeik a téli szálláshelyük közelében, de nem a magyarok művelték ezeket a földeket, hanem szolgálkaikkal és rabszolgálkaikkal műveltették, mert a szántás-vetés az ilyen népeknél lealacsonyító és megvetett foglalkozás volt.

Hogy a nomád pásztornépek mennyire lenézik, sőt megvetik a földművelőket, mutatják többek között ezek a példák: Az orosz Turkesztánban élő tádzsik kivétel nélkül földműveléssel foglalkoznak, de vannak köztük igen szorgalmas iparosok is. Ezeket másként szártoknak is nevezik, ez a *szárt* név azonban nem a nemzetiségüket jelzi (kaukázusi rasszba tartoznak és perzsa nyelven beszélnek), hanem a foglalkozásuk jelölésére szolgál. A *szárt* szó t. i. a kirgizeknél (akik nomád pásztorok) szidalmazás, csúfnév, amelyet a gyenge emberekre alkalmaznak, s ebben a szóban nyilvánul meg mind az a lenézés és megvetés, amellyel a nomádok a földhöz kötött, szerintük nem szabad emberek iránt viseltetnek.¹³ A középpázsiai mongolok megvetéssel néznek le a földművelőkre, mert azok nem szabad emberek, hanem szolgálkák. Még ma sincs egyetlenegy mongol, aki földművelésre adná magát, ha csak nem szorítja erre a legnagyobbfokú szükség.¹⁴ A példák felsorolását tovább is lehetne folytatni. Mintha ennek az ősi lenézésnek még nálunk is nyoma és élő példája volna, úgy tűnik fel Kiss Lajosnak következő megállapítása az alföldi népről szóló könyvében: „...a pásztoremberek, akik nem tartották magukat parasztnak, a szántóvető parasztot lenézték, sült parasztnak, bukó (buta) parasztnak mondták.”¹⁵

*

A nomád pásztornépek szántó-vető rabszolgái természetesen elsősorban olyan nép fiaiból kerülnek ki, mely ebben a munkában járatos, tehát földművelőnépből. A magyarok nomádpásztor korukban, úgy látszik, bolgár-török szolgálkat (később szlávokat is) alkalmaztak erre a szerintük bizonyosan lealacsonyító munkára s ezek a bolgár-törökök természetesen a maguk nyelvén nevezték el a használt eszközöket, a velük végzett műveleteket és a terményeket. A magyarok pedig ő tőlük tanulták az elnevezéseket — de a műveleteket még

¹³ Globus, XXXV, 342.

¹⁴ M. Pravdin, Das Erbe Dschingis-Chans, 1935, 284.

¹⁵ Kiss Lajos, A szegény ember élete, 5.

nem. Szerintem a magyarok még a honfoglalás után sem mívelték a földet, nem szántottak, nem vetettek. Ezt a munkát még igen sokáig itt az új hazában is, egyrészt a magukkal hozott rabszolgák, másrészt az itt meghódított idegen népek végezték. Ez az állapot pedig folytatódott itt az új hazában is, ameddig tartott a nomádpásztorkodás. Ez pedig addig tartott, míg a nagy állatállományuk valami előttünk ismeretlen oknál fogva meg nem apadt, ami végül a magyarokat is rákényszerítette más gazdasági rendszerre való áttérésre. De úgy gondolom, akkor sem mindenki állt be szántóvető parasztnak, hanem csak azok, akik teljesen elszegényedtek, nyájukat hirtelen elvesztették. A többiek ezután is urak maradtak, akik csak rabszolgáikat dolgoztatták. A magukkal hozott földmivelő rabszolgákból, az itt meghódított idegen népekből és az elszegényedett s földművelésre szorított magyarokból kovácsolódott össze a középkor jobbágysága, a rendi Magyarország parasztsága.

*

Hogy a földművelés nem magasabb rendű gazdasági forma és nem jelent kulturáltabb életberendezést, azt nemcsak a pásztornomádok ellenszenve és lenézése mutatja, hanem ezt bizonyítja a néprajzi gazdaságtan is. Tudni kell, hogy a lovas pásztornomádizmus állattenyésztése nem alacsonyabb rendű gazdasági forma, tehát nem alacsonyabbfokú a földművelésnél, hanem azzal legalább is egyenrangú, mert ez is, az is termelőgazdálkodás, a nomád állattenyésztés pedig igen fejlett formája az állattenyésztésnek.¹⁶ Sőt aki tanulmányozza a kétféle termelőgazdaság érintkező területeinek viszonyait, csakhamar rájön arra, hogy ezeken a területeken mindenütt az állattenyésztést tartják magasabb rendű foglalkozásnak a földművelésnél.

Tudjuk, hogy a kirgizek a nomád pásztorkodás mellett ú. n. öntöző-mezőgazdaságot is folytatnak, s főleg kölest termelnek. Földjeik a téli szállások mellett fekszenek. Tavasszal, mielőtt az egész nép mindenestül elvándorolna a téli szállásról, megmunkálják a földet, nyáron azonban csak azok maradnak ott, akik gondolják s vízzel öntözik a szántóföldeket. Ugyanezek az emberek aztán ősszel learatják a termést s elvermelik a földbe. De ezek az ottmaradó földművelő munkások csak olyan családokból kerülnek ki, akiknek a nyájuk annyira leapadt, hogy abból már nem tudnak megélni. Tehát olyanok, akik annyira elszegényedtek, hogy az ilyen, szerintük lealázó munkával kénytelenek életüket tengetni.

Egyes emberek, családok vagy kisebb csoportok ilyen-

¹⁶ V. ö. Cs. Sebestyén Károly, A nomádpásztorkodás életformája, NNy. X, 1938. 41—60.

képen tengetik tovább az életüket. De mi történik akkor, kérdjük, ha valamely egész törzset, vagy egész népet éri olyan elemi csapás, amellyel elpusztul minden állatjuk. Erre nézve a következő tanulságos példákat idézhetjük.

R a d l o f f¹⁷ feljegyzéseiből tudjuk, hogy az altái tatárok, akik elszegényedtek, kezdenek a földművelésre áttérni. A török nyelvű szojonokat, akiket Középázsiaiból hurcoltak el hadifoglyokként, a kalmük-khánok telephelyük közelében telepítették, hogy az ő részükre földet műveljenek. Ugyancsak a kalmük-khánok idején telepítettek le ugyane célból az Ilivölgyben a bukkarai hatváros-területről való tatár hadifoglyokat. Kínával határos mongolok közül azok, akik nyájaik elpusztulása, következtében teljesen elszegényedtek, kénytelenek voltak a földművelésre áttérni, amit különben a kínaiak minden erejükkel előmozdítanak. Ezek a földművelő mongolok szegényes vesszőfonásos, sárral tapasztott kunyhókban élnek a szántóföldjeik mellett s igen kevés háziállatjuk van. Általában véve pedig ezek a földművelő mongolok állattenyésztő nomád fajtestvéreikhez viszonyítva igen szegény életet élnek.¹⁸ Egyébként is itt ezen az országrészen lehet igen jól megfigyelni a földművelésre való áttérés folyamatát és annak okát. A délről előretörő kínaiak tervszerűen szorítják ki a mongolokat ősi földjükről, legelőikről, mind északabbra. Kereskedéssel, olcsó portékával, hitellel és uzsorakamattal sikerül mind több és több földet elfoglalniok. Szegény mongolok későn veszik észre, hogy kevés már a legelőjük, hogy kellő számú állatot nevelhessenek rajta. Minden esztendőben új nemeztakarókat kell készíteni a jurtra, de ha egy mongolnak a juhnyája megfogyatkozott, nincs elegendő gyapjú a takarók elkészítésére; s ha kevés az állatja, nem tud elegendő húst, sajtot, tejet előteremteni a téli ellátásra. Nincs lova, amelyért dohányt, teát s más életszükségleti cikkeket szokott cserekereskedés útján beszerezni. Ilyenkor aztán eladják a fiatal mongol leányokat az új kínai birtokosoknak. S a vége mindennek az, hogy a teljesen elszegényedett mongol végül visszatér őseinek elpazarolt földjére, de már nem szabad nomádként, hanem mint alacsonyrendű szolga, aki ezentúl a kínai földesúr földjét műveli.¹⁹

De nemcsak az eurázsiai nomádoknál fordul ez elő, más világrészen is egészen hasonló a folyamat. Keletafrikában a maszaiok népe harcias pásztornépként nyomult a 18. században a Viktoria-Nyansa tótól délkeletre elterülő steppevi-

¹⁷ W. R a d l o f f, Ethn. Übersicht der Türkstämme Sibiriens u. d. Mongolei, 1883.

¹⁸ J. G. Georgi, Russland, II, 435. — Pallas, Sarulungen, 1779, I, 261.

¹⁹ H. Haslund-Christensen, Jabonah, 43.

dékre. Sokáig tartották ott rettegésben a szomszédos békés életű bantunégereket. Mikor azonban az 1891. évben a marhapestis elpusztította nyájaikat, az egész büszke nép lesülyedt a legnyomorultabb proletársorsra s ma részben földműveléssel tengeti életét.²⁰

Ezek és hasonlók az okai annak, ha egy-egy nomád pásztornép áttér a földművelésre. Ezek ismeretében azonban csak nem mondhatjuk, hogy a nomád állattenyésztő népeknél ez a földművelésre való áttérés gazdasági fellendülést és kulturális előrehaladást jelent?

*

Még egy igen fontos, eddig egyáltalában figyelemre sem méltatott kérdésre kell itt kitérni. A magyarok őshazabeli földművelésével kapcsolatban nem voltak eddig figyelemmel arra, hogy vajjon egyáltalán lehetséges volt-e ott, tehát a Kubán vidékén és Levediában a földművelés, megvoltak-e ott a földműveléshez szükséges földrajzi és éghajlati előfeltételek? Mert kétségtelen, hogy az ú. n. ekekultúra csak ott fejlődhetett ki és maradhatott meg, ahol ezek megvoltak.

Ha a magyarokat már ebben a déloroszországi hazában tanították meg a földművelésre, akkor ott fejlett ekekultúrának kellett lenni. Azonban azt látjuk, hogy ez az egész nagy terület még a magyarok elvonulása után is sok évszázadon keresztül, csaknem napjainkig mindig valódi fűsteppe volt, s mint ilyen kedvelt hazája minden keletről előretörő újabb és újabb nomád pásztornépnek. Ezért nem tudott ezen a területen kifejlődni az ekekultúra, s így megmaradt mint állattenyésztő népek birodalma csaknem napjainkig. Egészen jelentéktelen keskeny tengerpartmenti és folyóvölgyi sávterületeken kívül, t. i. még nem olyan régen sem volt ott számottevő földművelés.

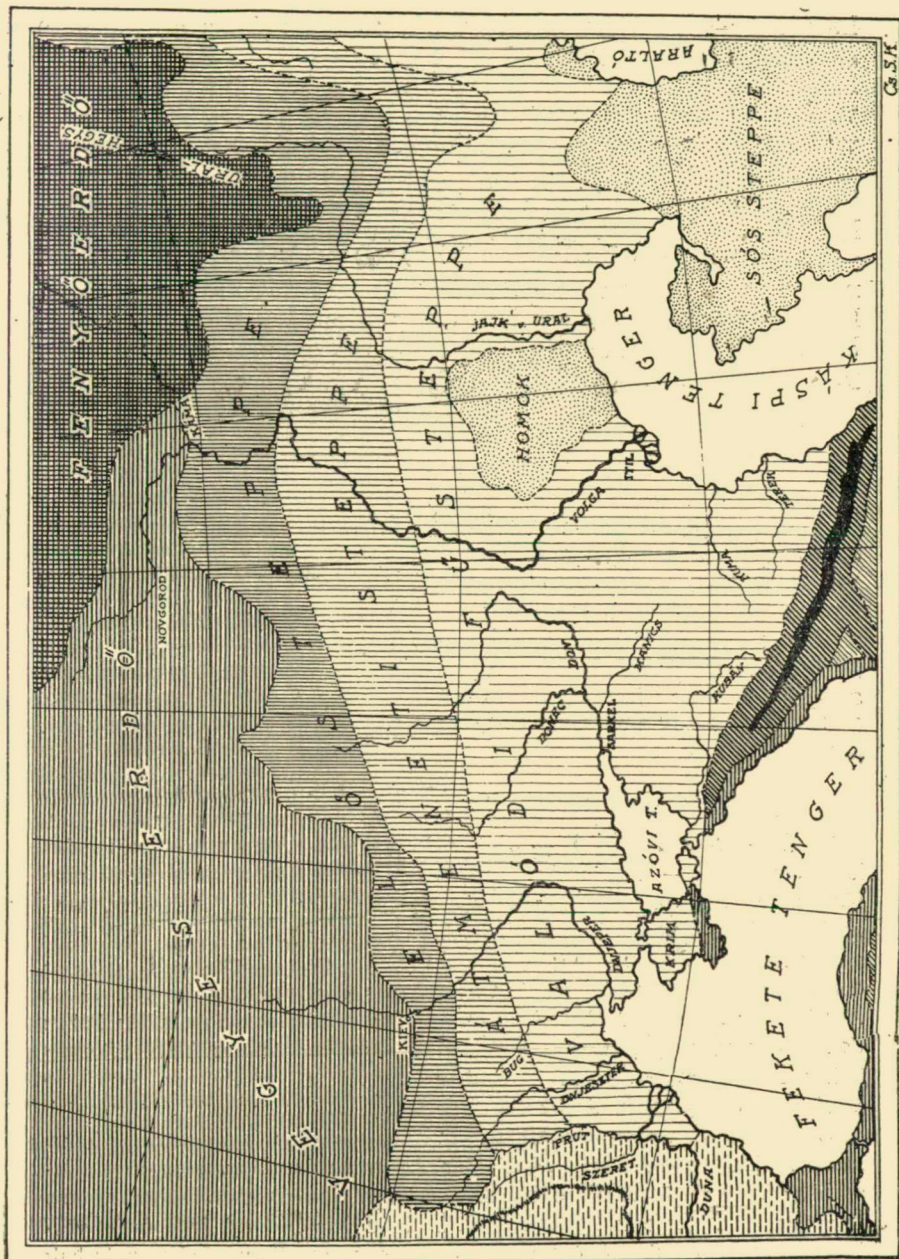
Ez azért volt így és van részben még ma is így, mert a földrajzi és éghajlati viszonyok olyanok, melyek nem kedveznek a földművelésnek, sőt erősen akadályozzák a meghonosodását. Az orosz kormánynak ezelőtt száz évvel igen nagy erőfeszítésebe került, hogy az asztraháni, szaratovi, orenburgi, kazáni, viatkai, permi, szimbirszki és penzai kormányzóságok területén földművelésre szoktassa a benszüllött lakosságot — de igen csekély eredménnyel.²¹ Hihető-e tehát, hogy ezen a területen 1000—1500 évvel ezelőtt fejlett földművelés lett volna?

*

De ha feltesszük, hogy a magyarok már a déloroszországi

²⁰ Buschan, Völkerkunde, I, 563—564.

²¹ J. G. Sommer, Neuestes Gemälde von Asien, III. 159.

hazájukban tanulták volna meg a földművelést s a nemzet e „magasabb rendű“ gazdasági fokra emelkedett, akkor nem lehet megérteni, illetve megmagyarázni a Kubán vidékéről Levediába, Levediából Etelközbe s onnan az új hazába való tovább- és továbbvándorlást. Tudni kell ugyanis, hogy ha egyszer valamely nomád pásztornép áttért a földművelés gazdasági formájára, akkor nincsen tovább vándorlás, nincsen új hazakeresés. Ha az ilyen földművelő népet valamilyen háborús csapás érte egy nomád pásztornép részéről, akkor a földművelő nép vagy elpusztult, mert férfiai elvitték rabszolgáknak, leányait eladták, vagy ha mégis megmaradhattak földjeiken, beolvadtak a hódító népbe s annak földetművelő rabszolgái, parasztjai lettek.

Ha tehát a magyarság már földművelő lett volna a déloroszországi hazában, akkor nem háríthatta volna el magától a bolgárok és a bessenyők támadásait azzal, hogy felkerekedett mindenestől és más hazát keresett. Ezt abban az időben csakis igazi nomád pásztornép tehetné, de földművelő nép soha. A magyarságnak ez a etappe-szerű vándorlása a Kubánvidékről Levediába, Levediából Etelközbe s onnan végül Magyarországra, mutatja mindennél világosabban azt, hogy ők akkor még tökéletes nomád pásztoreletet éltek s földművelők legfeljebb olyan mértékben voltak, amennyire az volt minden igazi nomád pásztornép. Az ő földművelésük: 1. téli szállásaikon, 2. rabszolgáik által üzött, 3. kiegészítő mellékgazdálkodás volt.

Cs. Sebestyén Károly.

(*Deutscher Auszug.*) — Der Ackerbau des Magyarentums in der Landnahmezeit. — Das ungarische Volk der Landnahmezeit pflegt man häufig als Halbnomaden zu bezeichnen, in erster Linie deswegen, weil nach orientalischen Quellen die Vorfahren der Magyaren schon im Kuban-gebiet Ackerfelder besaßen; ausserdem glaubt man, dass das Halbnomadentum eine höhere Kulturstufe vertrete, als das Vollnomadentum: Diese Anschauung beruht jedoch auf einem Irrtum; denn die Vollnomaden haben den Ackerbauer überall verachtet und sie standen in der Tat auf einer höheren Kulturstufe als ihre Ackerbau treibenden Leibeigenen. Dass die Vorfahren der Ungarn Ackerfelder hatten, bedeutet folglich nur so viel, dass sie Sklaven und Knechte besaßen, von denen sie ihre Felder bestellen liessen. Und da die Terminologie für Ackerbau im Ung. bulg.-türk. Ursprungs ist, so müssen auch die Knechte der alten Ungarn Bulgarotürken gewesen sein. Diese hatten vermutlich ihren Viehbestand irgendwie verloren und wurden auf diese Weise gezwungen, ihren Lebensunterhalt durch Ackerbau zu erwerben. Von ihnen haben die alten Ungarn jedenfalls die nomadische Form der Viehzucht — was gleichfalls angenommen wurde — nicht übernehmen können. Dass die Vorfahren der Ungarn Voll-

nomaden waren, beweist schon ihre etappenweise Wanderung durch die südrussische Steppe: diese Leistung ist nur Vollnomaden zuzutrauen, eine bäurische Bevölkerung wandert nicht! Ausserdem war ja die südrussische Steppe für den Ackerbau ganz ungeeignet.

Ál-török nép- és személynevek

III.

Khazar. (Széljegyzetek és egyéb mondanivalók). — A khazar népnév kérdéséről szóló multkori fejtegetésemhez Németh Gyula a MNy XXXV. évf. 68–71. lapjain néhány állítólagos kritikai megjegyzést és ex cathedra kijelentést fűzött. Egy darabig gondolkodtam azon, hogy az után, amit cikkében elmondott, és amily módon azt elmondta, válaszoljak-e neki.

A helyzet ugyanis az, hogy immár két esztendeje elhúzódo vitatkozásunk során, egy-egy igen csak kiéleződött kérdésben, megúnva az ő szüntelen mellébeszélését, határozott és ünnepélyes formában felszólítottam már, hogy „az ő tudománya szerint“ nyilatkozzék végre világosan, hogy ezen az alapon aztán tovább beszélhessünk. A feltett kérdésre sohasem felelt.

Hivatkoztam a legszebb férfierényre, a bátorságra, hogy nyilatkozzék „bátran“, írja alá, amit mond, s aztán majd tovább vitatkozzunk (NNy IX, 259). Németh Gyula a feltett kérdésre nem felelt.

„A nagyszentmiklósi kincs egyik ál-török felirata“ című fejtegetésemben (NNy X, 1–17) elemző kritika tárgyává tettem Németh Gyula „Die Inschriften des Schatzes von Nagyszent-Miklós. Budapest-Leipzig 1932“ c. könyvének görögírásos feliratairól szóló részét. B. von Arnim német tudóssal egyetemben tételről-tételre megvizsgáltuk ennek az állítólagos török feliratnak feltűnéstkelő formában közzétett, és amint halljuk, még valami nagy erkölcsi jutalomban is részesített megfejtését, és megállapítottuk, hogy Németh Gyula „megfejtési kísérletének tudományos értéke Arnim szerint — semmi“ (NNy X, 9). A megfejtési kísérlet eredménye turkologiai szempontból „abszolút eredménytelenség“. A kérdésről szólva ugyancsak meg kellett állapítanom azt is, hogy a népvándorlaskori népekkel kapcsolatban a törökséggel „minden áron“ való próbálkozás a csőd szélére jutott“ (NNy X, 17).

Mindeme megállapításainkkal szemben Németh Gyula ismét a konok hallgatás kriptájába temetkezett.

Most azonban, amikor Németh Gyula ennyi elintézetlen tudományos ügy felhalmozódása után, — mintha közben mi